

ks. prof. dr hab. Stanisław Rabiej
Instytut Nauk Teologicznych UO, Wydział „Artes Liberales” UW
<http://orcid.org/0000-0003-3677-2128>

Recenzja pracy doktorskiej
ks. mgra lic. Andrzeja Zontka MS, *Interpretacja antropologiczno-
kulturowa objawienia Matki Bożej w La Salette (19.09.1846 r.)*,
napisanej w Centrum Studiów Mariologicznych „Kolbianum” w Niepokalanowie
pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Janusza Kręcidły MS

Dla chrześcijan kult oddawany Maryi, Matce Pana, jest znamieny dla wielowiekowej Tradycji. Obecnie w wyniku rozwoju teologicznego myślenia, powstałych podziałów w Kościele, wydaje się, że obok tzw. dogmatów papieskich, prawdy mariologiczne stanowią najpoważniejszą trudność na drodze do zjednoczenia chrześcijan. Katolicką mariologię nazywa się często „kołem zębatym”, które burzy ewangelicką wiarę i stanowi syntezę wszystkich błędów katolickiej teologii (S.C. Napiórkowski). W przeszłości wyrażano nawet opinię, że mamy tu do czynienia z trudnościami nie do pokonania. Czynili to zwłaszcza teologowie protestancy (np. K. Barth). Jednak w dobie toczących się dialogów teologicznych, zrodziła się nowa nadzieja, że prawdy mariologiczne nie muszą wcale być „znakiem podziału”, ani jedną z fundamentalnych przeszkód na drodze do chrześcijańskiej jedności. Można w tym przypadku sięgnąć do tego, co chrześcijanom wspólne, jako dziedzictwo kulturowe, teologiczne i dewocyjne.

W tym kontekście kult maryjny obecny w sanktuariach maryjnych nadal stanowi ekumeniczny problem. Wydaje się jednak oczywiste dla wszystkich chrześcijan, że cześć oddawana Matce Pana i świętym stanowi ważne, wspólne dziedzictwo Kościoła. W imię ekumenicznego otwarcia, należałoby tak kształtować mariologiczne myślenie i maryjną pobożność, aby z jednej strony nie zatracić trynitarno-chrystologicznego zakotwiczenia, a z drugiej nie zagubić antropologiczno-kulturowego odniesienia. Wtedy pobożność maryjna będzie mogła przeniknąć serca i umysły, które poszukują jedności w Chrystusie, przez jedyne Ducha, dążąc do całkowitego zbliżenia eklezjologicznego. Należy ufać, że tak nakreślone zadaniu próbuje również sprostać kult maryjny inspirowany orędziem z La Salette (19.09.1846) i kształtowany od tego czasu w tamtejszym Sanktuarium, we francuskich Alpach.

Weryfikacji tego założenia podjął się ks. mgr lic. Andrzej Zontek MS, który w swojej rozprawie doktorskiej pragnie dokonać gruntownego przebadania objawienia i towarzyszącego mu orędzia. Już we *Wstępie* zastrzega, że „podstawowym materiałem źródłowym pozostaje sam tekst orędzia i towarzyszący mu historyczno-kulturowy kontekst oraz tzw. literatura saletyńska traktująca o La Salette na wiele sposobów” (s. 5). W oparciu o bogate źródła zamierza nie tylko odsłonić to, w jaki sposób orędzie wpisało się w historię Francji i Kościoła francuskiego w XIX w., lecz także zbada jakimi kategoriami antropologicznymi daje się opisać interwencję Maryi na saletyńskiej górze. Zapowiada, że w swych badaniach teologicznych odniesie się do różnych modeli antropologicznych. Taki kierunek analiz wydaje się odpowiadać na apel *Vaticanum II* jak i nauczania UNK (np. Paweł VI, *Marialis cultus*), postukujących aby uwspółcześnić naukę o Maryi jako wzorze, uwzględniając osiągnięcia antropologiczne.

Autor dając wyraz znajomości dotychczasowych opracowań w tym zakresie, zaznacza, że mimo tego, iż orędzie z La Salette i wyrosła na nim pobożność były niejednokrotnie analizowane przez wielu autorów, wybiera się na drogę badań, których do tej pory nie podjął nikt z interpretujących treść i skutki tzw. saletyńskiego objawienia. Oryginalność podejścia ma uzasadniać między innymi obrana metoda, stosowana w naukach społecznych. Hołduje ona interdyscyplinarnemu podejściu do badanego zagadnienia. W tym wypadku przy interpretacji orędzia maryjnego i wyrosłym na nim kulcie należałoby uwzględnić kontekst w postaci realiów społeczno-politycznych, ekonomiczno-gospodarczych, geograficzno-kulturowych, jurydycznych, a nawet lingwistycznych. Podejście tego typu ma umożliwić „odkrycie wielu znaczeń i sensów, aż do zaproponowania własnych tłumaczeń niektórych fragmentów przesłania z La Salette” (s. 7).

Spróbujemy zweryfikować czy tak ambitnie nakreślone zamierzenia znajdują odzwierciedlenie w treści rozprawy tworzonej pod kierunkiem znanego biblisty ks. prof. dra hab. Janusza Kręcidły, redaktora serii „*Studia Salettensia*”. Dodatkowym atutem jest fakt, że Autor tworzył ją w znanym Centrum Studiów Mariologicznych „*Kolbianum*” w Niepokalanowie.

1. Ocena struktury pracy

Rozprawa składa się z czterech rozdziałów, które zasadniczo odpowiadają logice problematyki wpisanej w tytuły paragrafów i punktów. Poprzedza je *Wstęp*. Całość zamyka: *Apendyks, Zakończenie, Wykaz skrótów* oraz bogaty zestaw *Bibliografii* (s. 301-334).

W rozdziale pierwszym (ss. 13-66) autor wychodząc z założenia, że zagadnienia będące tłem objawienia w La Salette nie są znane szerokiemu gronu odbiorców, poświęca wiele uwagi kwestiom historyczno-kulturowym w dziewiętnastowiecznej Francji. Nakreśla je wielopłaszczyznowo. Perspektywę historyczno-polityczną w latach Pierwszej Republiki i Pierwszego Cesarstwa (1789-1815) dopełnia opisem sytuacji cywilizacyjno-kulturowej w latach: 1799-1815. Nie pomija realiów politycznych w okresie przywrócenia monarchii i rewolucji lipcowej (1815-1848) jak i Drugiej Republiki oraz Drugiego Cesarstwa (1848-1870). Śledzi jednocześnie w tym okresie rozwój myśli, nauki i sztuki. Logicznie nawiązuje też do ważnych kwestii politycznych w okresie Trzeciej Republiki, aż do uchwalenia prawa o separacji państwa i Kościołów (1870-1905). Zgodnie w wstępnych założeniach w drugiej części tego rozdziału (s. 57nn) pojawia się rys antropologiczny pozwalający na omówienie tak ważnych paradygmatów jakimi są: czas, zmysły, wrażliwość, uczucia, status płciowy, kobieta, mężczyzna, lud, chłop, rolnik, wieś, migracja, tożsamość, jednostka, indywidualizm. Należy domniemywać, że szeroko zarysowana historia Francji w różnych jej etapach i komplikacjach politycznych, opis rozwoju jaki dokonał się w nauce, sztuce, kulturze dziewiętnastowiecznej tego kraju dopełnione charakterystyką wybranych kategorii antropologicznych pomoże zrozumieć rzeczywistość Kościoła, której poświęcony jest rozdział drugi dysertacji.

W tym kolejnym rozdziale (ss. 67-96) zatytułowanym *Sytuacja religijna i status Kościoła we Francji w okresie objawienia w La Salette* Autor wychodzi z założenia, że burzliwe przemiany na francuskiej scenie historycznej i politycznej musiały mocno dotknąć rzeczywistości Kościoła katolickiego. Na niespełna trzydziestu stronach omawia tak istotne kwestie jak: eliminacja wpływu religii na życie poprzez zeświecczenie, postępującą za tym laickość i nowe postawy światopoglądowe. Na kanwie nowej rzeczywistości zarysowuje trudną sytuację duchowieństwa, specyficzne uwarunkowania formacji teologicznej w seminariach oraz rolę nowych zakonów żeńskich w życiu Kościoła i społeczeństwa. Ten niedługi opis tła funkcjonowania

Kościół pozwala odsłonić kontekst objawień maryjnych w XIX w. Konkluduje odważną tezę, iż liczne objawienia maryjne pogłębiają klimat ciepłej, kobiecej obecności. Zyskuje na tym również obraz Boga, który ewoluje powoli w czasie całego XIX w. Na sytuację Kościoła i katolików we Francji wpływ miała również w pewnym stopniu postawa poszczególnych papieży, którzy wobec rosnących w Italii dążeń rewolucyjnych – a pochodzących przecież z Francji – doświadczyli likwidacji Państwa Kościelnego. Tak przedstawiony kontekst ma pomóc lepiej zrozumieć sens objawienia i treść saletyńskiego orędzia, które otrzymuje Francja i Kościół w połowie XIX w.

Trzeci rozdział (ss. 97-205) zatytułowany *Spojrzenie na objawienie w La Salette w świetle kategorii antropologicznych* w zamierzeniu Autora ma być centralnym dla całej pracy doktorskiej. Rozpoczyna się od zarysowania genezy i etapów rozwoju antropologii kulturowej. W encyklopedycznej formie omówiono znane jej kierunki (ewolucjonistyczny, funkcjonalny, historyczno-dyfuzjonistyczny, strukturalizm). Wobec pewnych trudności w ustaleniu wspólnego określenia znaczenia przestrzeni, strefy śródziemnomorskiej dla wszystkich kierunków antropologii kultury zwrócono się do jednej z kategorii używanej w opisie kolektywistycznych społeczności żyjących w basenie Morza Śródziemnego. Zdaniem Autora zasadnicze miejsce zajmuje wśród nich honor i wstyd. Odkrycie roli honoru i wstydu w latach sześćdziesiątych dwudziestego wieku było uważane za jedno z największych osiągnięć antropologii. Na gruncie teologii honor i wstyd zaczęto umieszczać wewnątrz tradycyjnego języka łaski i tego, co tyczy się Boga. Wtedy Bóg jawi się jako ten, który może za pośrednictwem obrzędów przywrócić honor i społeczny status. Model interpretacyjny oparty na relacji honoru i wstydu w polskiej literaturze naukowej, w tym też teologicznej, nie posiada wielu opracowań. Autor w swojej pracy bazuje na publikacjach swojego promotora, J. Kręcidła, który uzupełnił krytycznie wcześniejsze badania w tym zakresie dokonane przez B. J. Malinę. W oparciu o te publikacje A. Zontek podjął się opisu „pośredniczącej podmiotowości Pięknej Pani w świetle kategorii honoru i wstydu” (ss. 120-128).

Przeprowadzona w dalszym ciągu analiza orędzia z La Salette za pomocą modelu aktancjalnego miała służyć wydobyciu podmiotowości Pięknej Pani. Szczególne znaczenie zostało przypisywane pośredniczącemu charakterowi tej podmiotowości. Na kolejnych stronach pracy (ss. 129-205) czytamy w jaki sposób można wyrazić tą pośredniczącą podmiotowość. W tym celu posłużono się takimi kategoriami antropologicznymi jak: kobieta, matka, dziecko, rodzina, czas, epoka. Wnikliwa lektura tego wielowątkowego rozdziału dysertacji podpowiada konieczność solidnego

podsumowania, które mogłoby uporządkować efekty wielopłaszczyznowych badań. Niestety Autor w tym fragmencie pracy tego nie zrobił. Być może odsyła czytelnika do końcowego *Zakończenia*.

Ostatni, czwarty rozdział pracy (ss. 206-260) wzbogaca dotychczasowe ujęcia (historyczno-polityczne, społeczno-religijne i antropologiczne) o perspektywę teologiczną. Autor odsłania w nim w jaki sposób orędzie saletyńskie wyraża prawdę o samym Bogu, Synu Bożym i Matce Chrystusa. W wielu miejscach dokonano takiej filtracji tekstu orędzia, aby pokazać możliwe biblijne odniesienia, wzbogacane kategoriami antropologicznymi z zakresu życia rodzinno-społecznego, typu: moje dzieci, mój syn, ojciec, matka, mój lud. Pozwoliło to również na odsłonięcie użyteczności i kompatybilności przesłania z La Salette z bogatym dorobkiem francuskiej szkoły duchowości. Ten fragment dysertacji zamyka wnioski o zawołanej obecności Boga Ojca w orędziu. Natomiast eksponowana rola Maryi w teologicznym przekazie orędzia odsłania w jej historiozbawczą funkcję wysłanniczki Boga Ojca, która realizuje misję Pośredniczki jawiącej się jako Prorokini Boga Ojca. Ta konkluzja nie wydaje się być nośna w domenie ekumenicznych poszukiwań uzasadniających chrystocentryczny wymiar kultu maryjnego, kiedy Jedynym pośrednikiem jest Osoba Jezusa Chrystusa. Znacznie korzystniej dla ekumenicznego wymiaru byłoby próbować lokować Matkę Jezusa wśród znanych kategorii biblijnych opisujących rolę i zadania misji proroków pierwszego i drugiego przymierza. Rola i przesłanie Pięknej Pani mieściłyby się w tych kategoriach.

Cennym dla całej pracy jest *Apendyks* (ss. 262-292), który zawiera krytyczne analizy tekstu orędzia La Salette. Autor bazuje na wcześniejszych pracach w tym zakresie (Ch. Rahier, J. Stern, L. Jambois). Jest świadom, że istotną rolę w interpretacji objawienia w La Salette odgrywa tekst źródłowy orędzia. Tzw. wersja pierwszorzędna spisana była bądź w całości po francusku, bądź z uwzględnieniem środkowej części orędzia w lokalnym dialekcie. W swoim przekładzie Autor stara się oddać jak najdokładniej semantykę terminów pierwotnych. Pomogło to odsłonić nowe pola do refleksji antropologicznej i teologicznej.

Obszerna *Bibliografia* (ss. 301-334) podzielona na pięć działów (źródła biblijne, źródła antyczne, dokumenty Kościoła, źródła dotyczące La Salette, literatura przedmiotu, literatura pomocnicza) dobrze dopełnia tę interesującą dysertację.

2. Ocena merytoryczna rozprawy

Dysertacja podejmuje aktualne zagadnienie we współczesnej mariologii. Wobec krytycznej ceny wielu mariofanii Autor podjął się analizy i obrony aktualności objawienia w La Salette. Dla obiektywizacji swoich wysiłków interpretacyjnych sięgnął do zasobów antropologii kulturowej. Odpowiednio wyselekcjonowane kategorie antropologiczno-społeczne posłużyły jako narzędzie umożliwiające pełniejsze odsłonięcie przesłania teologicznego. W swych interdyscyplinarnych badaniach nie pominął kontekstu historyczno-kulturowego, społeczno-politycznego oraz gospodarczo-ekonomicznego dziewiętnastowiecznej Francji. Szeroko przedstawiony kontekst historyczno-kulturowy pozwolił dostrzec w Francji cyklicznie powracający mocny akcent antykościelny. W tym klimacie objawienie saletyńskie i towarzyszące mu orędzie docierało do tych, którzy nieśli ze sobą bagaż doświadczeń Wielkiej Rewolucji Francuskiej oraz innych następujących po niej przemian. W tym momencie nasuwają się współczesne analogie. Dla uzasadnienia swoich wniosków A. Zontek sięga obficie do istniejących już opracowań na ten temat.

Oryginalnością tego opracowania jest próba odsłonięcia podmiotowości Maryi wraz z Jej charakterystycznym wymiarem pośrednictwa, który bywa często kontestowany przez proreformatorską mariologię. W ocenie Autora odpowiednio zinterpretowana pośrednicząca podmiotowość Pięknej Pani posiada dynamiczny charakter. Uzasadnia to przy pomocy wybranych kategorii antropologiczno-kulturowych. W ich świetle wyłaniają się pewne aspekty pośredniczącej podmiotowości Pięknej Pani: aspekt łaski i wdzięczności (kategoria honoru i wstydu), aspekt wyjścia poza konwenanse (kategoria kobiety i matki), aspekt jednoczący, konsolidujący (kategoria dziecka), aspekt pedagogiczny (kategoria rodziny), aspekt troski (kategoria ojca), aspekt wolności wypływający z uwzględnienia czasu świętego (kategoria czasu) oraz aspekt służebny pośrednictwa (analiza w kontekście przemian politycznych). Odsłaniają one głęboką identyfikację Maryi z jej Synem postrzeganym jako Patron, Dobroczyńca, Pośrednik i Broker proponujący pewne rzeczy, obdarowujący i dający znaki. Podkreślony został również fakt, że Maryja objawiająca się w La Salette jako kobieta-matka, jest ponadto kobietą, która wykazuje inicjatywę, podejmuje decyzje, radzi, zadaje pytania, wydaje polecenia. A jednocześnie potrafi dostosować się do sposobów widzenia świata przez dzieci jakimi jeszcze są Maksymin i Melania.

Trzeba w tym miejscu dostrzec, że podjęta w pracy interpretacja objawienia w La Salette w świetle w/w kategorii antropologicznych znacznie poszerza dotychczasową jego percepcję. Na podstawie dokładnej analizy tekstów jak i kontekstu historyczno-kulturowego odsłonięto kilka nowych aspektów, które do tej pory nie były brane pod uwagę. Jednak całość pozostaje nadal w domenie katolickiej mariologii, a ścieżki argumentacyjne hołdują klasycznym ujęciom dogmatycznym.

Potwierdzają to analizy teologiczne przeprowadzone w rozdziale czwartym. Ponownie kładą akcent na obraz Boga Ojca, Jego Syna Jezusa Chrystusa i Maryi. Macierzyństwo i pośrednictwo jako dwa wymiary dominujące w obrazie Maryi z La Salette, która realizuje swoje posłannictwo. Miejsce, które zajmuje w dziele zbawienia, jest określone przez Boga Ojca i jest to miejsce Jego Prorokini. Zapewne ten aspekt otwiera możliwości dla ekumenicznych uzgodnień w zakresie mariologii. Jednak w samej pracy Autor nie podjął tego wątku. Należy domniemywać, że badania A. Ziółka oraz z wiążanego z nim środowiska otworzą drzwi do kolejnych tego typu analiz w odniesieniu tego typu badań. Temu przekonaniu dał wyraz pisząc w *Zakończeniu*: „Autor dysertacji jest świadom, że interpretacja antropologiczno-kulturowa objawienia z La Salette otwiera nową perspektywę badawczą możliwą do zastosowania przy badaniu innych mariofanii. Wykorzystane modele i kategorie antropologiczne są raczej otwarciem drzwi na nową rzeczywistość i wskazaniem możliwych nowych kierunków badań. Ponieważ kultura ewoluuje a wraz z nią człowiek, konkluzje czy kierunki wskazane w tej pracy będą wymagały ciągłej aktualizacji”.

3. Wniosek

Wysunięte zastrzeżenia i uwagi nie podważają bynajmniej zasadniczej wartości ocenianej pracy doktorskiej. Jak każde dzieło ludzkie ma ona także pewne mankamenty. Nie brakuje potknięć stylistycznych i błędów literowych, zwłaszcza w tekstach francuskich. Lista tych potknięć nie jest tak obszerna, aby nie można było ich poprawić przed ewentualnym drukiem pracy.

Biorąc pod uwagę walory tak merytoryczne jak i formalne potwierdzam, że rozprawy spełnia wymagania określone w art. 13. ust 1 o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i stopniach i tytule w zakresie sztuki. Stawiam z pełnym przekonaniem wniosek o dopuszczenie ks. mgra lic. Andrzeja Ziółka do dalszych etapów przewodu doktorskiego

Ks. prof. dr hab. Stanisław Rabiej